

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/326257355>

Kashgar's Eminent Bard Abdurehim Heyit and his Art

Article · January 2018

DOI: 10.9775/kausbed.2018.014

CITATIONS

0

READS

121

1 author:

Yavuz Selim Kafkasyalı
Kafkas University

2 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

SEE PROFILE

Gönderim Tarihi: 12.02.2018

Kabul Tarihi: 17.05.2018

KÂŞGAR'IN ÜNLÜ OZANI ABDUREHİM HEYİT VE SANATI Kashgar's Eminent Bard Abdurehim Heyit and his Art

Yavuz Selim KAFKASYALI

Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bilimleri Bölümü
yavuzselimkafkasyali@gmail.com

Çalışmanın Türü: Araştırma
ORCID ID: 0000-0002-1761-5613

Öz

Çok işlevli bir sanat olan ozanlık geleneğinin taşıyıcıları ozanlar, Türk kültürünün devamında ve gelişiminde esas rol oynamaktadırlar. Ses, söz, şiir, müzik, enstrüman gibi pek çok görevi birlikte yürüten ozanlar, tarih boyunca Türk halklarının özellikle yabancı kültürlerin içerisinde yaşayan Türk halklarının dil, edebiyat, müzik, folklor ve diğer kültür-sanat değerlerinin taşıyıcıları ve halka sunucuları olmuştur. Bu cümleden Uygur Türklerinin, kültür varlıklarını devam ettirme ve geliştirme görevini büyük oranda ozanlar yapmaktadır. Günümüzde Uygurlar arasında ozanlık geleneğini sesiyle, sözüyle, dutarı ve çok işlevli sanatıyla büyük bir maharetle devam ettiren ozanlardan biri Abdurehim Heyit'dir.

Türk kültürünün canlı bir şekilde varlığını devam ettirdiği, en doğudaki kültür ve medeniyet merkezi Kâşgar'da ozanlık geleneğini maharetle devam ettiren Abdurehim Heyit'i ve sanatını, sanat ve kültür insanlarına tanıtmak maksadıyla bu çalışma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdurehim Heyit, Uygur ozanı, ozan sanatı

Abstract

Bards, transferers of bardic tradition that is a multi-functional art, play the main role in persistence and evolution of Turkic culture. The bards who carry out a good number of tasks such as voice, speech, poetry, music, instrument together, have become the conveyers and representatives of language, literature, music, folklore and other cultural and artistic values of Turkic peoples, especially of those living in foreign cultures throughout history. That is the tasks to sustain and improve cultural properties of Uyghur Turks are fulfilled substantially by bards. Today, among the Uyghurs, one of the bards maintaining the bardic tradition with his own voice, speech, dutar and multifunctional art proficiently is Abdurehim Heyit.

This study was carried out with the purpose of introducing Abdurehim Heyit who carries on bardic tradition skillfully in Kashgar, the easternmost cultural and civilization center, where Turkic culture continues its existence spryly, and his craft to people who are concerned with art and culture.

Keywords: Abdurehim Heyit, bard of Uyghur, bardic art

Giriş

Büyük devlet kurucusu ve kültür yapıcısı bir Türk boyu olan Uygurların meskün bulunduğu Kaşgar merkezli Doğu Türkistan, birçok konuda olduğu gibi Türk kültürü, medeniyeti ve bu sahalarda sinelerinden çıkardığı Kutlug Kağan, Moyunçur Kağan, Böğü Kağan, Satuk Buğra Han,

Kaşgarlı Mahmut ve Yusuf Has Hacıp gibi büyük şahsiyetler bakımından da büyük öneme sahip Türk kültür coğrafyasıdır (Kaşgarlı, 2004, s. 13). Çin'den başlayan tarihî İpek Yolu'nun merkezinde yer alması, eskiden olduğu gibi bugün de onu, Doğu ve Batı arasında kültür, medeniyet ve ticaret alışverişi yapmaya imkân vermesi bakımından önemli kılmaktadır (Arat, 1977, s. 406).

Uygur Türkleri, kadim zamanlardan beri Çin, Hint ve Grek gibi üç büyük kültürün; Budizm, Hristiyanlık ve İslâm gibi üç büyük dinin; Ural-Alтай, Çin-Tibet, Hint-Avrupa dil ailesi gibi üç büyük dil ailesinin birbiriyle temas halinde bulunduğu bölgede kendilerini açık tutarak bu büyük kültürlerden çok şey almıştır. Aynı zamanda kendilerinin geliştirdiği zengin Türk kültür ve medeniyetinden de onlara pek çok önemli unsurlar vermiştir (Donuk, 1985, s. 54; Kaşgarlı, 2004, s. 16 vd.). Bununla birlikte IX. yüzyıldan itibaren kültür geleneği kuran Uygur Türkleri, XIII. yüzyıla gelindiğinde geniş Orta-Asya-Türk Moğol halklarının kültür terbiyecisi derecesine ulaşmış, uzun tarihî süreç içinde Türk kültürü rehberliğini ellerinde tutmuşlardır (Kaşgarlı, 2004, s. 21).

Uygur Türklerinin başta Türk boyları olmak üzere Çin, Hint, Arap gibi komşu halklara verdiği en önemli kültür ve sanat unsuru hiç şüphesiz ki musiki ve musiki aletleridir. Türkistan'ı gezen Çinli seyyahlar burada musikinin çok geliştiğini ifade ederler. Ayrıca bazı ünlü Çinli musikişinasların Doğu Türkistan'da müzik eğitimi aldıkları ve pek çok Türk çalgısını da Çin'e götürdüklerini bildirirler. (Gömeç, 2016, s. 45 vd.) Mahmut Kaşgarlı'nın (2004, s. 22) ifadesi ile "Uygur Türklerinin musikisi içinde klasik 12 makamın ayrıca yeri vardır. Uygur makamı Uygur Türklerinin asırlar boyu devam eden toplumsal çalışmalarının manevî ürünüdür. Uygur makamı 12 makam geleneksel bir yapıya, açık müzikal bir özelliğe, mükemmel müzikal bir bünyeye, zengin ses tonuna sahip olan bir müzik sözlüğüdür."

Uygur Türk musikisinin varlığını devam ettirmesinde ve gelişmesinde ozan-âşık geleneğinin ve ozanların büyük yeri vardır. Çok işlevli bir sanat olan ozan - âşık geleneğinin taşıyıcıları ozanlar, Türk kültürünün devamında ve gelişiminde esas rol oynamaktadırlar. Ses, söz, şiir, müzik, enstrüman, hikâye anlatımı gibi pek çok görevi birlikte yürüten ozanlar, tarih boyunca Türk halklarının özellikle yabancı milletlerin hakimiyeti altında yaşayan Türk toplumlarının bütün bu konulardaki taleplerini karşılama gayretinde olmuşlardır. Türk dili, edebiyatı ve kültürünün sözel geleneğe dayalı olarak varlığını devam ettirdiği Türk toplumlarında, halkın dilinin, edebiyatının, müziğinin, folklorunun ve diğer kültür-sanat değerlerinin taşıyıcıları ve halka sunucuları ozanlar olmuştur

(Kafkasyalı, 2009, s. 59 vd.). Bu cümleden Çin Halk Cumhuriyeti siyasi sınırları içinde bulunan ve başta Çinliler olmak üzere çeşitli yabancı halk ve kültürlerle iç içe yaşayan Uygur Türklerinin, halkın ifadesi ile Doğu Türkistanlıların millî kültürlerinin varlığını devam ettirme ve kültürlerini geliştirme görevini büyük oranda ozanlar üstlenmektedir. Günümüzde Uygurlar arasında ozanlık geleneğini büyük bir maharetle devam ettiren, sesiyle sözüyle dutarı ve çok işlevli sanatıyla hizmet veren ozanlar vardır. Bunlardan biri Abdurehim Heyit'dir (Heyit, 2015, s. 4). Bu çalışma, Türk dünyasının en doğudaki kültür ve medeniyet merkezi Kâşgar ve çevresinde ozanlık geleneğini büyük bir gayretle devam ettiren Abdurehim Heyit'i ve sanatını, sanat ve kültür insanlarına tanıtmak maksadıyla yapılmıştır.

1. Hayatı

Abdurehim Heyit 1961 yılında, Türk Dünyasının en kadim kültür ve sanat merkezlerinden biri olan Kâşkar'da devlet memuru olan aydın bir ailede dünyaya gelir. Babasının adı Heyit, annesinin adı ise Amine'dir. Ailenin yedi çocuğundan dördüncüsüdür (Heyit, 2016, Sunum).

Çin Halk Cumhuriyeti'nde soyadı alma gibi bir uygulama olmadığından ve pasaportlarda bile şahısların sadece adları yazıldığından, herkes gibi o da adı ile anılır. Kâşkar ili nüfusuna kayıtlı bulunan Abdurehim'in de bu sebepten soyadı yoktur. Ancak o, babası "Heyit"ın adını gayriresmi olarak soyadı yerine kullanmaktadır (Heyit, 2016, Sunum).

Abdurehim ilk ve orta öğrenimini Kâşgar'da tamamlar. Daha ilkökul sıralarında iken Uygur türkülerini ve müziğini öğrenmeye başlar. Aynı zamanda ailesinin desteği ile Uygurların en temel çalgısı olan dutarı çalmayı öğrenir. Ortaokula geldiğinde dutarı eşliğinde okumaya başlar. Okul program ve müsamerelerinde görev alır ve sahneye çıkar (Heyit, 2015, s. 4).

Annesi ve babası müzikle fazla ilgili olmadığı hâlde çocukluğundan beri "Uygur Dutarı"nı çalmakla meşgul olan Abdurehim, Kâşgar Sanat Enstitüsü'nde öğrenim gördüğü yıllarda repertuarını hayli zenginleştirmenin yanı sıra sanatını da çok geliştirir. Kâşkar Sanat Enstitüsü'nü bitirdikten sonra Pekin'e gider ve orada Sanat Yüksekokulu'nda öğrenimine devam eder. Pekin'de faaliyet gösteren "Halk Şarkı ve Dans Topluluğu" ile "Xingjiang Şarkı ve Dans Topluluğu"nda yer alır. Bu çalışmalar onun sanatını daha da geliştirir. Türkiye'den Doğu Türkistan'a kadar çeşitli Türk müziklerini inceleyip bunlardan ilham alarak kendi sanat üslubunu oluşturur. Hem Uygur halk şarkılarını okumada hem de dutar çalmada özgün bir üslup kazanır. O ilk önce "Bugün Gece", "Han Adaş", "Dertten Yaman", Oynan Derdi Bar Balalar", "Gadir Mevlan", "Astanem", "Curam", "Hacı Atam", "Nege Barsan Aga", "Ecep Buldum", "Müzik Şadyâne" gibi Uygur Halk

Türkülerini çalıp seslendirir. Bu arada Uygur klasik musikisinin zirve eseri olan “On İki Makam” adlı büyük müzik toplusundan da çalıp söyler. Özellikle “Uşak Mukaddimesi” adlı bölümünü, yüksek maharetle seslendirir (Heyit, 2015, s. 4).

2. Faaliyetleri

İlk solo konserini 1992 yılında Çin’de verir. Büyük takdir ve beğeni toplar. Büyük bir hazırlıktan sonra 1998’de Uygurların merkezi şehri Urumçi’de arka arkaya dört konser verir. Bu konserler onu halk nazarında zirveye çıkarır (Heyit, 2015, s. 4).

Abdurehim Heyit Türkiye’ye ilk defa Gazi Üniversitesi’nin daveti üzerine 1992 yılında gelmiş ve burada konser vermiştir (<http://turkiyat.gazi.edu.tr>).

İkinci defa yine Gazi Üniversitesi Türkiyat ve Araştırma Merkezi ile kısa adı TİKA olan T.C. Başbakanlık Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı ile birlikte Abdürrahim Ötkür’ün ölümünün 20. yılı ve Mirsultan Osmanov’un doğumunun 85. yılı münasebetiyle düzenlediği “Uluslararası Uygur Araştırmaları Konferansı” kapsamında davet edilmiştir. *Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel’in koordine edip yürüttüğü bu program, onun Türkiye’de hatta dünyada daha yaygın tanınmasında büyük rol oynamıştır (dogu-turkistan.net).*

Abdurehim Heyit üçüncü defa Türkiye’ye Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Dekanlığı tarafından proje koordinatörlüğünü Prof. Dr. Ali Kafkasyalı’nın yaptığı “5. Türk Dünyası Âşıklar Şöleni ve Pervin Behmenî Kaşkayî Adına Halkbilimi Sempozyumu”na davet edilmiştir. 2-4 Mayıs 2016 günlerinde 13 ülkeden 50’ye yakın ünlü ozanın katıldığı şölende Abdurehim Heyit yüksek bir performans sergileyerek çok büyük beğeni toplamış, olgun bir kompozitör, büyük bir dutar ustası ve mahir bir ozan olduğunu göstermiş, köklü ve zengin Uygur müziğini dünyaya sunmuştur. Devlet Sanatçısı Abdurehim Heyit, Giresun’da pek çok Uygurca ve Türkçe türküler seslendirmiştir. Sözleri Sabahattin Ali’ye, bestesi Zülfü Livaneli’ye ait olan “Leylim Ley” ve Mehmet Özbek tarafından derlenen anonim “Beyaz Gül Kırmızı Gül” türkülleri Türk izleyiciler için büyük bir jest olmuştur (Heyit, 2016, Sunum).

3. Besteleri

Abdurehim Heyit, önce bir halk sanatçısı olarak Uygur halkının çok sevdiği türkülleri çalıp söyleyerek beğeni ve takdir toplar. Özellikle halkın hafızasındaki kadim Uygur türkülerini estetik bir zarafetle yorumlayarak halkın gönlünde haklı yerini almayı başarır. Daha bu ilk çalışmalarıyla ünlü Kâşgar sınırlarını aşar. Ardından Uygur halk şarkılarını ve kendi

kompozisyonlarını içeren bir dizi solo kayıtlar yapar. Bu program ve kasetlerle Uygur halkı arasında popüler ve etkili bir figür sanatçı olan Abdurehim Heyit, 1990'lı yıllarda “yeni halk” üslubunun önde gelen sanatçısı olur (Heyit, 2015, s. 3).

Abdurehim Heyit, Uygur mûsikî dünyasında haklı yerini aldıktan sonra kendi bestelerini yapmaya başlar. Önce ünlü Uygur şairlerinin şiirlerine besteler yapar. Abdürrahim Ötkür'ün¹ “Arman Nime”, “Ömür”, “O Didi Yak Yak”, “Çillek Horozum”; Gutlug Şavkı'nın “Ana Til”; Hüseyin Gazi Hacı'nın “Nazugum” ve “Mezarım Bar”; Abdullah Sevret'in “Vicdan Sorak”; Muhammet Ümit'in “Sensiz”; Ahmet Ziya'nın “El Yurd Üçün”; Abdürrahim Abdullah'ın “Ana Can”; Muhammed Raşid'in “Sen Yok”; Emin Tursun Hacı'nın “El Gadri” en önemli örneklerdir. Ünlü Türkistan şairi Abdürrahim Ötkür'ün 5 Ekim 1995 yılında ölümü üzerine onun “Uçraşganda / Karşılaşınca” adlı şiirine yaptığı beste şah eser gibi görülmüştür (Heyit, 2015, s. 3).

Heyit, “Mestane Boldum”, “Ana Elli”, “Bolmasa”, “Mahmud Kâşğarı”, “Dostlarım”, “Uygurum”, “Dutarım” gibi eserleri ile bestekârlığını ve sanatını dünyaya kabul ettirmiştir. 2011 yılında “Urumçi Prestij Milli Ün-Sin Müzikevi” tarafından “Dutarım” adlı dokuz CD'den oluşan bir koleksiyonu yayımlanır. Abdurehim Heyit'in 2015 yılında ayrıca “Uygur Halk Nakşeleri/Müzikleri Toplusu”, Urumçi İskender Medeniyet Şirketi tarafından neşredilir (Heyit, 2015, s. 3). Abdürrahim Heyit 2016 yılında, Abdullah'ın “Atılar/Atalar” adlı şiirini besteleyip yorumlamıştır. Bu beste ve yorumu da öncekiler gibi çok büyük beğeni toplamıştır (Heyit, 2015, s. 3).

4. Sanatı

Uygur sanatının aslının korunarak seviye kazanmasında Abdurehim Heyit'in sanata toplu bakışının ve dutara yeni icra teknikleri kazandırmasının büyük etkisi olmuştur. O, yüz yıllar ötesinden günümüze gelen dutarı icra zenginliği bakımından çağdaş sanat seviyesinin üzerine çıkarmıştır. Heyit kadim geçmişe sahip Uygur halk sanatını geliştirip, icra etmenin yanı sıra bu sanat çerçevesinde yüzlerce öğrenci yetiştirerek, geleneksel Uygur müzik

¹**Abdürrahim Ötkür**, 1923'da Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin / Doğu Türkistan'ın Kumul ilinde dünyaya gelir. Sincan Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Altay Gazetesi'nde editörlük yapar. 1980'den sonra Urumçi Sosyal Bilimler ve Felsefe Akademisi'ne araştırmacı olarak girer. Bir grup Uygur bilim adamına Kutadgu Bilig'i çağdaş Uygurca'ya çevirtirir. Ötkür ilk şiirlerini “Tarım nehri”, “Yürek Sesleri”, adlı eserlerinde toplar. Onu asıl üne kavuşturan “İz” ve “Uyanan Zemin” adlı romanları olur. Pek çok tiyatro eseri ile birlikte onlarca makalesi yayımlanmıştır.

sanatının sonraki nesillere kesintisiz devam etmesine öncü ve yardımcı olmuştur (Heyit, 2015, s. 4).

Çok iyi nota bilgisine, beste, makam ve icra yeteneğine sahip olan, Uygur folklor ve kültürünün içerisinde yaşayan Heyit, dört oktavlı uzun saplı dutarı ve şelpe seslendirişle çok fazla ses oluşturabilmektedir. Oluşturduğu bu zengin ses cümbüşü ile dinleyenlerde birkaç enstrümanın birlikte çıkardığı ses zenginliği algısını uyandırmaktadır. Uygur musikisinin bütün makamlarını seslendirebilen Heyit'in sanatını zirveye çıkaran önemli unsurlardan biri de ses, söz ve müziğin hem seviyeli hem de büyük bir uyum içinde olmasıdır. Başka bir ifade ile Heyit, sesinin zerafetine ve dutarı iyi çalışına söz ve sanat değeri yüksek şiirleri de ekleyince ortaya çok iyi eserler çıkmaktadır (Heyit, 2015, s. 4).

Heyit seslendireceği şiirleri ve makamları çok iyi seçmektedir. Bunun en güzel örneği büyük şair Abdürrahim Ötkür'ün "Uçraşqanda / Karşılaşınca" adlı şiirini bestelemesinde görülmektedir.

Şunu da belirtmek gerekir ki Abdurehim Heyit, çok itibarlı Uygur şairlerinin lirik ve ironik şiir ve metinlerini modern Uygur müzik tarzı ile besteleyip yorumlayarak Uygurların geçmişini ve tarihini onların gönlünde ve hafızasında canlandırmaktadır (uyghurcongress.org/tr).

Sonuç

Abdurehim Heyit, yeteneğini, aldığı müzik tahsili ve yaptığı çalışmalarla, icra ve ifa faaliyetleriyle taçlandırmıştır.

Ozan Heyit, Uygurların dil, edebiyat, kültür ve sanatlarını iyi bilmektedir.

O, çok işlevli ozanlık geleneğinin Uygurların müzik ve folklor kültürlerinin aynı zamanda kimliklerinin korunmasında ve gelişmesinde önemli rolünün olduğunu bilerek bu sanat dalında aktif olarak faaliyet göstermektedir.

Yaptığı besteler, yurt içinde ve yurt dışında verdiği konserler ve konferanslar ile Uygur kültür, sanat ve folklorunu dünyaya sunmaktadır.

Çıkarılan önemli bir sonuç da şudur ki Abdurehim Heyit, çok itibarlı Uygur şairlerinin lirik ve ironik şiir ve metinlerini modern Uygur müzik tarzı ile besteleyip yorumlayarak Uygurların geçmişini ve tarihini onların gönlünde ve hafızasında canlandırma gayretindedir.

KAYNAKLAR

- Arat, R. R. (1977). *Kâşgar*, İ.A. İstanbul, MEB Yayınları.
Donuk, A. (1985). Türk kültürünün Çin kültürüne tesiri, *Doğu Türkistan'ın Sesi*, S. 7, İstanbul.

- Gömeç, S. Y. (2016). Uygur Türklerinin destanları ve kültürü hakkında özet, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* S. 7, Nevşehir.
- Heyit, A. (2015). *Dutarım-Uygur halk nakşeleri/müzikleri toplusu*, Urumçi, Çin, İskender Medeniyet Şirketi Yayınları.
- Heyit, A. Sunumu (2-4 Mayıs 2016). Giresun Üniversitesi, Özel Arşivimiz.
<http://turkiyat.gazi.edu.tr/posts/view/title/abdurehim-otkur'un-olumunun-20.-yili-ve-mirsultan-osmanov'un-dogumunun-85.-yili-munasebetiyle-uluslararasi-uygur-arastirmalari-konferansi-147326?siteUri=turkiyat> bu adrese 05 Şubat 2018 erişildi.
- <http://www.uyghurcongress.org/tr/?p=31497> bu adrese 05 Şubat 2018 erişildi.
- İnayet, A. & Uçkuncan, Ö. (2009). *Uygur xelq tarixiy qoşaqqliri qamusi (Uygur Halk Tarihi Koşakları Kamusu)*, Urumçi-Çin, Şincan Üniversitesi Neşriyatı.
- Kasapoğlu, H. http://www.gokbayrak.com/dergi_oku.asp?id=30&sid=729 bu adrese 05 Şubat 2018 erişildi.
- Ögel, B. (1955). *Uygur Devletinin teşekkülü ve yükseliş devri*, Ankara, TDK Yayınları.
- Sümer, F. (1995). Eski Türk Elleri Uygurlar, *Türk Dünyası Tarih Dergisi* S. 98 , İstanbul.